

Марко Вовчок

*Народні
оповідання*

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

СЕСТРА

I

Мати вмерла — я ще малесенькою була, добре й не запам'ятаю. Тільки мені наче сниться, що хитав мене хтось у колисці і співав надо мною тихесенько.

Як поховали паніматку, батько не хотів удруге оженились. «Не буде вже над мою першу милу, — було, каже. — Коли Господь її прийняв, нехай уже діточки господарюють!»

Батько наш був дуже добрий: жалував нас обох рівно, і брата й мене. Жили ми при достатку, всього було доволі; що було собі задумаю, те й зроблю: все мені вільно було. Що яке-то моє дівування було розкішне й веселе, то й згадать любо! Нехай мій батенько царствує!

Погуляла дівчиною років зо три; сватають мене. Я все не хочу, а батько не силує, хоч там які були й багаті й пишні женихи. Аж ось послав і мені Господь до пари й до любові. Мій жених був хороший такий, Господи! Чорнявий, ставний... Так-то вже я його сподобала! Тільки й на думці, що Павло; як би то хутче побачитись! А він не з нашого села був, геть із чужого. Побачу — й веселенька, а не побачу,

то такий уже сум мене візьме, такий жаль обійме, що й світ мені не милий! Спізниться він на гуляннячко, я й очі виплачу. «Може, — думаю, — в його друга є дівчина». Коли так по Семені, другого дня, і не сподівалась, і не снилося мені, та й посватався він. Батько поблагословив. Дарма що чужесторонній, та господар був добрий такий, хазяйствував, що й на стороні його всяке знало.

Привіз мене чоловік на своє господарство. Боже мій милий! як-то жили ми любенько! Та не дав йому Господь довгого віку... Тільки всього два роки була я за ним. Такий він був люб'ячий до мене! В хату, то й заглянуть весело: як у віночку. Сидимо, робимо чи так говоримо — усе собі вкупці.

Коли тут — лихо мені тяжке — рознедужався Павло мій. Кидалась я й до знахарів і до лікарів — ніхто нічого не вправив! Смерті, кажуть, не одперти... Помер Павло...

Приїхав за мною батько та й до себе взяв. Чоловікову хату продали і худобу всю.

— Живи в мене, дочко! Чого ти маєш у чужому селі одинокка сидіти! Хіба ти сирота, нехай Бог милує!

II

А брат мій тими часами оженився, узяв таки з нашого села дівчину; моторна така, чепурна, що й годі! І дитинка в їх була, дівчинка, як ясочка, свіжа й повна, як гурочок.

Не поплакала я ще й півроку за своїм Павлом, а тут і батька ми поховали. Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде, — то недурно й кажуть! До якого часу ми добре жили; далі зубожів мій брат: то хліб не вродив, то худоба вигинула; а п'ятеро діток Бог дав: дві дівчини й три хлопці. Журиться так брат, аж в'яне. Невістка смутная ходить, і дітки навіть посуміли. Таке вже настало, що й хліба ні за що купити.

— Сестро! — каже брат, — коли твоя ласка, позич мені грошей! Як буду жив, зароблю — оддам, а вмеру, то Бог тобі оддасть!

Я й позичила йому ті гроші, що за хату й за худобу взяла, та ніби в нас і в хаті повеселішало: і брат заговорить, і братова всміхнеться, й дівтора бубонить, регочеться. Я радію: «Слава Господові, що і в нас, як і в людей, благодатно!» Купив мій брат худобу, став потроху розживатись.

Ми з братом щиро любилися зроду, змалку. Щоб посваритись або скривдити одно одного, крий Боже! Вже як там не погодимось на чому, то подаруємось.

І небожата мене дуже жалували, аж за мене було змагаються між собою: «Се моя тітка!» — а той собі тягне: «Моя!» Та як учепляться цілувати, то було й роботу з рук вихоплять, і хустка з голови спаде...

Тільки братова багацько гордувала. Вже ж я й годила, як малій дитині, та ні, не вгодила! «Братова, серце! — було, раджу їй, — зробимо так да оттак, то добре буде». Там чи купити що, чи продати, — зроду-віку не послухає; хоч шкода з того видима буде, вона свого докаже. Перед нею затихну, поплачу нишком, та й годі. Не хотіла брата турбувати; знов до неї з ласкавою мовою підійду.

Якось розсаду з нею садимо в городі. Я говорю до неї; вона, мов не чує, одійшла собі геть. Важко мені на серці — заспівала собі; співаю, а сльози так з очей і ллються... Коли чую: «Боже помагай, і день вам добрий!» Дивлюсь — се наша сусіда. Перехилилась через тин та й кланяється.

Я хутенько втерла сльози.

— Добридень, — кажу, — сестрице!

— А я оце до вас іду.

— Та милості ж вашої просимо!

— Чи не продали б ви мені розсади трошечки?

— То вже для чужого продати, а для сусіди й так треба дати.

— Коли ваша ласка, серце! — і простягає мені глечичка.
Я набрала скільки там у глечичок та й дала їй. Подякувала та жінка та й пішла собі.

Братова на мене й накинулась:

— Се, — каже, — як усі господарюватимуть, то й господарство моє рознесуть чисто! Такі й золоту гору розімчать!

Як почала, як почала... Мати Божа милостива! Я тільки слізьми вмиваюсь...

— Братова, — кажу, — не жалувала я для вас нічого, поки що мала! Гріх вам буде, що ви мене хліба куском тепер дорікаєте!

Покинула робити й вийшла з городу.

Тяжко й важко мені. Узяла собі таку думку: «Покину їх, піду служити!» Зібрала своє добро; що в тлумочок склала, а що покликала братових дівчаток та їх обділила. У мене було всякої одежини й не злічити, а все добра, нова. Скільки полотна було, хусток, плахот, юпок! Діти радіють; зараз дівчатка і почали вбиратись. «А чи мені гарно, тітусю?» — «А мені?» — «Як оддамся, то зав'яжу оцю червону хустку», — говорить, а сама ще така, як узлик. Джергочуть коло мене, а мені вже так жалко, що й словечка не скажу; за слізеньками світу Божого не бачу! І діти помітили — жалують мене: «Тіточко-любочко! чого ви журитесь? Може, хто вас налаяв? Може, ви нездужаєте?» Обсіли мене, як дрібні пташенята. «Не плачте», — вмовляють та мені рученятами очі затуляють.

III

Чую, так надвечір, брат іде. Я уступилась та й сіла в кутку. Він, веселий, увійшов:

— Здорові, діточки, й ти, сестро!

За ним і братова в хату. Посідали вечеряти вони й діти.

— А ти чому не йдеш, сестро?

— Спасибі, братіку, не хочу.

Він подивився на мене пильно й жінці в вічі, похитав головою.

— О жінко! — каже, — се вже, бачу, твої примхи! Не обіжай сестри: гріх тобі буде!

— Оце мені лиха година та нещаслива! Хіба ж я в тебе наймичка, що мені не вільно й слова сказати! Ганю я твою сестру, чи що? Я тільки правду щиру сказала!

Покинула вечеряти й з хати пішла.

А старшенька дівчинка до батька:

— Чого се, тату, тітка все плаче? Так плаче, що Господи! Що мати їй сказала?

Брат змовчав, тільки по голівці дівчинку погладив.

По вечері зблизився до мене, сів поруч зо мною та:

— Сестро моя, — каже, — не журись, голубко! Досі жили з тобою любенько, треба б так і звікувати. Нас тільки двоє в світі... Подаруй моїй жінці яке там незвичайне слово, зроби мені таку велику ласку, сестро моя рідненька!

— Братіку мій, голубчику! Нехай же мене Господь милосердний боронить, щоб я з тобою в сварку заходила, — кажу. — Що твоя жінка мене обідила, я їй те дарую, тільки важко мені на серці, братіку мій! нехай поплачу — полегшає.

— Не плач, сестронько, годі!

— Я, брате, хочу вас покинути.

Він так і стрепенувсь:

— А де ж ти будеш?

— Піду служити!

— Що се в тебе за думки такі, сестро! Зглянься на Бога! — почав мене вговоряти та вмовляти й жінку привів, і вона просить:

— Не кидай нас!

Почули діти. Боже! як кинуться до мене та в плач.

— Тіточка наша любенька! хоче нас кидати! не кидай, ми тобі будем годити, ми тебе шануватимем!

Що против кого, а против дітей я й не зговорю. Пригорнула малих до серця та тільки плачу.

А брат думає, що то вже я роздумалась, дякує:

— Спасибі, сестро, що ти моїх діток жалуєш! та вони без тебе посиротіли б, як без рідної матері.

А я таки маю думку йти в службу.

Полягали спати. Я й очей не звела: обняли мене думки, та гадки, та журба пекуча. Трудно було й здумати, щодесь найми́чкою маятимусь! Мала й худобу, і господарство своє, зросла в розкоші, а доводиться служити за хліба шматок та годити, може, і лихому, і ледачому кому! Треба й правду, й неправду терпіти, треба привикати! Зазнаю чужої сторони, яка вона є! Перебуду всякого горя й лиха! Ніхто мене не жалуватиме; ніхто не сяде, не зажуриться коло мене, ані словця любого та щирого не промовить! Звісно, чужі люди, хоч і добрі, та не знатимуть, яка я; а я знов їх не знатиму.

IV

Ранісінько-ранісінько піднялась. Усі сплять; іще й на зорю не займається — імла. Востаннє глянула на діток, на брата. І братової жалко стало. Взяла свій тлумочок та тихенько й вийшла з хати.

Іду, іду і не оглядаюсь. От і велика могила, що геть за околицею зеленіє. Зійшла на могилу та й глянула тоді на своє село; а сонечко саме сходить... Село як на долоні, так мені в очах і замигтіли білі хати, колодязне цямриння, розквітлі садки й городи. Побачила й батьківське подвір'я, і ту вербу кучеряву, гіллясту, що малою ще дівчинкою під нею гралась. Стою і з місця не зворухнуса — задивилась. Що мені там кожна стежечка, кожний кущик знайомісінькі; дивлюсь туди та дитство, й дівування своє розкішне, і заміжжя щасливе, і вдівство гірке — все мов по писаному вичитую.

Куди мені йти? Нікого й нічого не знаю, і сум, і неспокій мене обіймає. Чула колись іще од батька-покійника, що в Дем'янівці живуть якісь родичі наші: матусина небога була оддана туди за коваля Ляща. «Піду собі до їх, — думаю, — все мені буде охітніше служити, де мій рід ведеться».

Іду шляхом, — боюсь так, що Мати Божа! Раденька вже, як хто навстріч мені береться. А шлях не спить: то той стрінеється, то інший, то возом їде, то йде. Вже скільки сіл минула — і козачих, і панських, — не забарююсь і не дуже в речі заходжу: розпитуюсь дороги в Дем'янівку, подякую за хліб-сіль та й далі.

Другого дня притомилась я дуже та й сіла спочити в холодку під вербою. Окрути мене то жито половіє, а в житі купка льону голубо цвіте; то ячмінь колоситься; оддаєлки гайок синіє, пісочаний шлях угору закручується, як золота нитка; день Бог дав жаркий, і вітерець не дмухне — тихо; тільки якась пташка сама собі щебече, наче моя душа бідолашна, та гудуть бджоли понад пахучою гречкою.

Коли дивлюсь — ідуть якісь люди гурбою: і старі, й молоді, і дівтора; зблизились до мене й «на добридень» дали.

— Добридень! — кажу їй собі. — Садовіться, та одпочиньмо трохи. — Бачу, що дуже вони потомлені. — Звідки вас Господь несе? — питаю чорноброву, хорошу молодицю, що дитинку на руках тішила.

— На прощу ходили, у Києві були, — каже. — А вас куди Мати Божа та добра доля веде?

— У Дем'янівку, коли знаєте.

— Оце б то не знати, коли самі з Дем'янівки! Се нам один шляшок із вами; то разом і підемо!

— А чи не знаєте там коваля Ляща?

— Ляща? Який же то коваль Лящ? Ні, серце, не знаю й не чула. Є в нас Лящі, так то не ковалі, а так собі хлібороби, як і ми.

ЗМІСТ

Сестра	3
Козачка	24
Чумак	43
Одарка	48
Чари	57
Сон	66
Горпина	75
Викуп	80
Свекруха	92
Отець Андрій	97
Максим Гримач	102
Данило Гурч	109
Інститутка	117
Павло Чорнокрил	166
Три долі	208
Ледащиця	301
Два сини	319
Не до пари	326
Чортова пригода	332
Дев'ять братів і десята сестриця Галя	347
Невільничка	395
Ведмідь	408
Кармелюк	417